

EIS-nieuws

EIS-jubileum

We kunnen terugkijken op een geslaagd jubileumjaar. Niet alleen was de jubileumdag op 6 september een leuke en geslaagde dag, ook de inventarisatie van het terrein van Naturalis heeft bovenverwachte resultaten opgeleverd. De inventarisatie met als titel 'Zit er leven in Naturalis?' had als doel een lijst samen te stellen van alle levende planten, dieren en schimmels in en rond museum Naturalis met de oorspronkelijke hoop de 1000 soorten te halen. In de aanloop naar de jubileumdag bleek dat dit aan de lage kant was ingeschat, twee weken ervoor werd deze magische drempel al gehaald en werd het doel bijgesteld naar 1500. Op de jubileumdag zelf heeft een klein legertje aan specialisten nog voor een behoorlijke bijdrage gezorgd, het aantal is die dag uitgebreid tot 1402 soorten. De uiteindelijke lijst is nog niet af en er wordt nog steeds gewerkt aan de inventarisatie met als nieuwste uitbreidingen eind november de egel *Erinaceus europaeus* en slechtvalk *Falco peregrinus*. De lijst, die binnenkort zal worden bijgewerkt, is terug te vinden op de jubileumwebsite: <http://science.naturalis.nl/eisjubileum>. Hier is tevens een kleine foto-impressie van de jubileumdag te vinden.

Naast de indrukwekkende lengte van de soortenlijst zijn er ook onverwachte soorten waargenomen, waaronder 13 soorten nieuw voor Nederland: 1 spartelkever, 1 fruitvlieg, 1 springstaart en 10 schildwespen. Onder deze laatste groep bevindt zich tevens nog een nieuwe soort voor de wetenschap!

Aanvankelijk was het de bedoeling in dit najaarsnummer van de nieuwsbrief de eindstand te geven van de inventarisatie. Dit bleek echter niet haalbaar. Daarom is er voor gekozen om de eerste nieuwsbrief van 2009 geheel te wijden aan het jubileum waarin de totale soortenlijst zal worden opgenomen. Deze speciale editie zal ook eerder uitkomen dan gebruikelijk zodat deze op de EIS-dag op 28 februari beschikbaar is.

De verschillende activiteiten in het kader van het jubileum hebben voor aardig wat publiciteit gezorgd. Zo zijn de vondst van de nieuwe springstaart voor Nederland en de nieuwe schildwesp voor de wetenschap breed uitgemeten in de pers, zowel regionaal als landelijk.

Ook naar aanleiding van de jubileumdag zijn er in verschillende media berichten gepubliceerd.

Verder was er natuurlijk het jubileumboekje 'Passie voor kleine bestjes' met een dwarsdoorsnede van het werkveld van de mensen die bij EIS betrokken zijn. Er staat een

25-tal bijdragen in van verschillende auteurs over bijzondere soorten op onverwachte plaatsen.

John T. Smit & Roy Kleukers

Vliegend hert

Naast de beschermingsplannen voor de Veluwe en Mander is inmiddels ook een actieplan in voorbereiding voor een deel van het 'laatste' kernverspreidingsgebied: het Gelderse deel van het Rijk van Nijmegen. Laatst staat daarbij bewust tussen aanhalingstekens omdat onderzoek voor de Gegevensautoriteit Natuur afgelopen seizoen heeft uitgewezen dat er nog een vijfde actueel verspreidingsgebied is van het vliegend hert: in de omgeving van Sint Odiliënberg (zie bespreking publicaties EIS-Nederland, verderop in deze nieuwsbrief). Kortom de areaalkaart van het vliegend hert moet aangepast worden (zie figuur).

Rendement

Het publiceren van al die beschermingsplannen geeft inzicht in de knelpunten en draagt mogelijke oplossingen aan om deze op te heffen. Maar als het alleen op papier blijft staan heeft het vliegend hert er natuurlijk nog geen profijt van. Dus wat leveren die verschillende beschermingsplannen nou op?

Feit blijft dat er meestal een lange tijd over heen gaat voor dat de voorgestelde beschermingsmaatregelen ook daadwerkelijk uitgevoerd worden. Het beschermingsplan voor Limburg is in 2006 gepubliceerd en heeft inmiddels voor een tweetal duidelijk zichtbare beschermingsmaatregelen gezorgd. Ten eerste heeft Natuurmonumenten in de winter van 2007-2008 rond de

Jansberg een aantal broedstoven aangelegd in de hoop het vliegend hert hier terug te krijgen vanuit de populatie aan de rand van het Reichswald. Enkele decennia heeft er een goede populatie op de Jansberg gezeten, tot de jaren 1950. Daarna werd de soort er niet meer aangetroffen. Naast de broedstoven is er ook een verbindingszone gerealiseerd bovenop de Jansberg. Nu is het wachten op het eerste vrouwtje dat hier terecht komt. Een ander gevolg van het beschermingsplan is het plaatsen van waarschuwborden in enkele holle wegen in de gemeente Onderbanken (zie foto), in de hoop zo het aantal verkeersslachtoffers onder de vliegende herten terug te dringen. Dit is met name te danken aan Jos Vantilt en de IVN Brunssum & Onderbanken die met veel lobbywerk ervoor gezorgd heeft dat de gemeente deze borden geplaatst heeft.

Ook op enkele plekken in het gebied Mander zijn al beheermaatregelen getroffen. Tijdens het traject van het opstellen van het beheerplan was er ook geld gereserveerd voor de daadwerkelijke uitvoer van enkele maatregelen voor de drie populaties die het sterkst onder druk staan. Op twee van de drie voorgestelde plekken zijn in de winter van 2007-2008 daadwerkelijk maatregelen uitgevoerd conform de voorstellen in het beheerplan. Daarnaast zijn op een derde plek door de provincie al maatregelen uitgevoerd. Hierdoor zijn er in het beheerplan zowel foto's van de situatie voor als na de uitvoering opgenomen.

Voor het beschermingsplan voor de Veluwe was er wat tijdsdruk m.b.t. de publicatie, omdat de voorgestelde maatregelen meegenomen zullen worden in de overwegingen voor het op te stellen beheerplan van het Natura2000 gebied de Veluwe. Kortom het blijft niet alleen bij voorstellen op papier die mogelijk ergens in een boekenkast verdwijnen, maar er wordt ook daadwerkelijk wat gedaan!

John T. Smit

Rivierkreeften

EIS heeft in 2008 veel aandacht geschonken aan rivierkreeften. Enerzijds door de stage van William Vletter bij EIS aan de rode Amerikaanse rivierkreeft *Procambarus clarkii*. Anderszijds door de deelname aan de Signaleringspilot Invasieve Exoten van het ministerie van LNV.

Om vrijwilligers te enthousiasmeren en mobiliseren is begin dit jaar een proeftabel ontwikkeld. Onlangs is de proeftabel omgewerkt naar een vereenvoudigde en handzame zoekkaart waarvan een exemplaar bij deze nieuwsbrief is gevoegd. Verder is in 2008 een digitale nieuwsbrief voor kreeften gelanceerd, waarvan het tweede nummer in november is rondgestuurd. Het aantal records van kreeften is het afgelopen half jaar explosief gestegen van 1300 in juni (EIS-Nieuwsbrief 46) naar 2100 half november. Een belangrijk deel van deze waarnemingen is afkomstig van (semi-)professionals als rattenvangers en beroepsvissers.

Alle documenten, zowel de determinatiewerken als de nieuwsbrieven, kunnen nog altijd gedownload worden via www.naturalis.nl/kreeften. Mensen die graag direct op de hoogte gehouden willen worden van kreeftontwikkelingen kunnen zich opgeven voor de digitale nieuwsbrief via eis@naturalis.nl.

Bram Koese

Veldagenda VOFF

Voor het vierde opeenvolgende jaar is er weer een VOFF-veldagenda verschenen. Ook nu weer staan er verschillende PGO-activiteiten in vermeld en de foto's en bijbehorende teksten zijn verzorgd door Ruben Smit. De agenda wordt door de KNNV Uitgeverij verkocht voor 12,95 euro (zie www.knnvuitgeverij.nl).

John T. Smit

Nederlands Soortenregister

Sinds de doorstart op 22 mei 2008 is er achter de schermen heel wat activiteit geweest. We hebben wat tegenslag gehad met het verwerken van beelden, maar inmiddels functioneert alles weer naar behoren. We naderen nu de 10.000 gevalideerde foto's. In 2009 zal het soortenregister specifiek uitgebreid worden met informatie over exoten, gefinancierd door het Ministerie van LNV/Coördinerend Orgaan Invasieve Exoten.

Het soortenregister wordt steeds meer geaccepteerd als nationale standaard op het gebied van naamgeving. Zo wordt de lijst gebruikt voor de Nationale Database Flora en Fauna van de VOFF/Gegevensautoriteit Natuur. Daarnaast vervult de Nederlandse lijst een voorbeeldrol binnen Fauna Europaea en het vervolgproject PESI.

Roy Kleukers

Nederlandse Fauna

In 2008 hebben auteurs en redactie veel werk verzet voor het zweefvliegenboek, deel 8 in de serie. Het boek is nu vrijwel

geheel opgemaakt en na een correctie zal het naar de drukker worden gestuurd. De presentatie zal in het voorjaar 2009 plaatsvinden. Houd hier voor de EIS-web-site in de gaten. Verder zijn er ook goede vorderingen gemaakt met deel 9, over amfibieën en reptielen (van RAVON). Het manuscript is nu grotendeels redactioneel bewerkt en zal begin 2009 voor de opmaak worden aangeboden.

Roy Kleukers

Nederlandse Faunistische Mededelingen

Nummer 29 van NFM verschijnt volgens planning in december. Hieronder de inhoudsopgave:

- B. Koese – Nieuwe vondsten van de gevlekte platte waterwants
Naucorius maculatus (Hemiptera: Heteroptera)

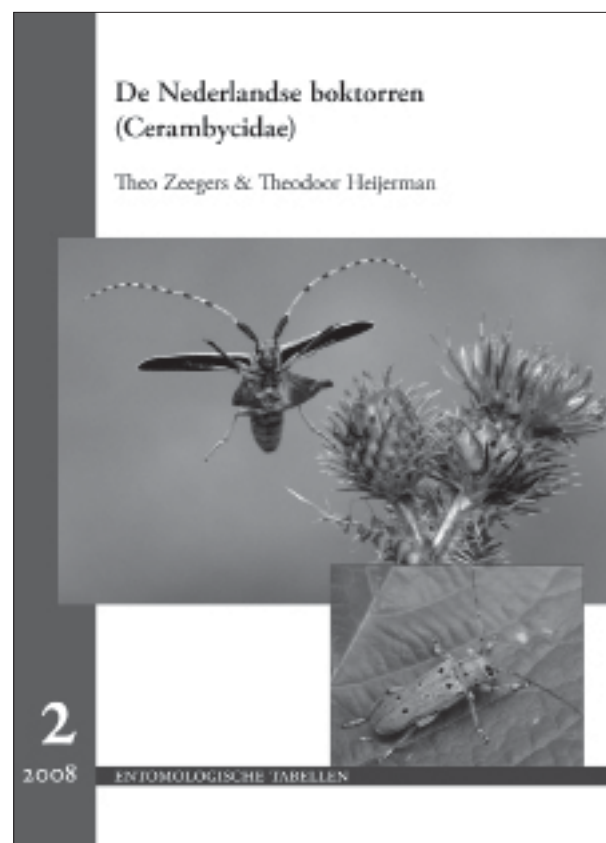

- R. Ketelaar & J.H. Bouwman – Een reconstructie van de libellen- en dagvlinderfauna van het Koningsven (Odonata, Lepidoptera)
I.P. Raemakers – De graafwesp *Passaloecus pictus* nieuw voor Nederland (Hymenoptera: Crabronidae)
P.A.H.E. Post – Toename van de berkenwintervlinder *Operophtera fagata* in Zuid-Nederland (Lepidoptera: Geometridae)
Th. Heijerman & S. Hellingman – *Otiorhynchus armadillo*, een invasieve snuitkever, gevestigd in Nederland (Coleoptera: Curculionidae)
H.T. Edzes & Th. Heijerman – Vier nieuwe snuitkevers voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Curculionidae)
O. Vorst, Th. Heijerman, F. van Nunen & P.S. van Wielink – Enige schorskevers nieuw voor de Nederlandse fauna (Coleoptera: Curculionidae: Scolytinae)
M.P. Berg, A. Végh & W. Kreeftenberg – *Polydesmus coriaceus* in Nederland (Diplopoda: Polydesmidae)
B. Aukema – De invasieve Noord-Amerikaanse wants *Leptoglossus occidentalis* bereikt ook Nederland (Heteroptera: Coreidae)

John T. Smit

Entomologische Tabellen

Na het goed ontvangen eerste deel over steenvliegen volgt nu een determinatiewerk over boktorren. De auteurs zijn Theo Zeegers, die de tekst verzorgde, en Theodoor Heijerman, die verantwoordelijk is voor het grootste deel van de illustraties. De collectieplaten zijn een opvallend element van deze uitgave.

Hiermee kan een groot deel van de Nederlandse soorten eenvoudig herkend worden. Daarnaast is een compacte determinatiesleutel opgenomen, algemene informatie over boktorren en beknopte soortteksten. De verspreidingsinformatie is bewust beperkt gehouden, omdat later een verspreidingsatlas voor deze groep zal verschijnen.

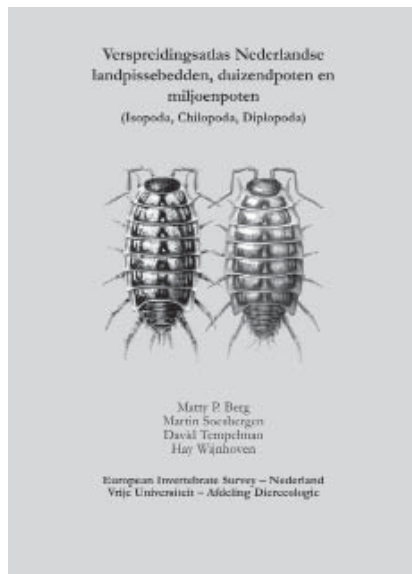
Entomologische Tabellen verschijnt als supplement bij NFM en abonnees krijgen deze serie gratis toegestuurd.

Roy Kleukers

Verspreidingsatlassen

Op de valreep van 2008 zal ook de 'Verspreidingsatlas Nederlandse landpissebedden, duizendpoten en miljoenpoten' van Matty Berg, Martin Soesbergen, David Tempelman en Hay Wijnhoven van de persen rollen. In deze atlas worden de 39 soorten landpissebedden, 41 soorten duizendpoten en 52 soorten miljoenpoten die in Nederland voorkomen besproken. De verspreidingsatlas kost 12,50 euro en is te bestellen bij EIS-Nederland per post of e-mail (zie adressen in colofon).

In het voorjaar van 2009 zal de verspreidingsatlas van de Nederlandse boktorren verschijnen.

André van Loon

Loopkevers in vangpotten, een jubileum en een nieuw Nederlands wereldrecord!

Traditioneel werden loopkevers door verzamelaars gezocht onder stenen, langs oevers of 's winters in dood hout. Sinds ongeveer 1950 worden veelvuldig vangpotten (pitfalls) gebruikt. Vangpotten of potvallen (inmiddels ook goed bekend bij andersdenkende entomologen), zijn conservenblikken, trechters of ½ liter yoghurtbekers die tot aan de rand in de bodem worden ingraven, al dan niet met een laagje conserveringsvloeistof (meestal een 3-5% formaldehyde-oplossing). Loopkevers zijn er dol op en laten zich zelfs aanlokken door de formalinegeur. Onderzoekersvriendelijk vallen ze er met grote aantallen in en doen dat ook nog in min of meer bruikbare aantalverhoudingen (tenminste dat denken wij). Leuk voor de wetenschappers die deze methode ontwikkelden. Niet leuk voor de loopkevers, zegt een aantal onderzoekers. Ze doelen daarmee vooral op het mogelijke, negatieve effect op populaties en niet zozeer op het onnatuurlijke levenseinde dat door deze methode bewerkstelligd wordt.

Aantallen

Als we kijken naar de uit vangpotten afkomstige loopkevergegevens in de landelijke databank, waarbij de aantallen gevangen dieren vanaf 1953 altijd nauwkeurig werden geregistreerd, komen we voor Nederland nu op ongeveer 4 miljoen exemplaren in totaal. Een enorm aantal. Je zou denken dat effecten op populaties denkbaar, misschien wel 'voelbaar' zijn. In Duitsland werd het gebruik vangpotten al in de 70-er jaren officieel verboden, omdat een loopkeverprofessor, tevens een belangrijke regeringsadviseur, hiervan overtuigd was. Wetenschappers – dat zijn toch de belangrijkste gebruikers – kunnen daar wel met wat moeite een ontheffing krijgen, waardoor ze toch kunnen blijven vangen. De vraag over het effect van deze methode blijft echter rondzingen bij onderzoekers en natuurbeschermers, vooral omdat de 'bijvangst' ook wel eens bestaan uit beschermde gewervelden (muizen, hagedissen, kikkers) en die staan, zoals we weten, op een hoger plan en wekken overeenkomstig hogere emoties.

Nut

Een (klein) aantal onderzoekers twijfelt standvastig aan de bruikbaarheid van de uit vangpotten verkregen aantalgegevens. Kunnen deze op een zinnige wijze worden gerelateerd aan dichtheden van populaties in het veld, of is het appels met peren vergelijken? Zeker is dat verschillende soorten op een verschillende manier op de vangpotten reageren en dat zelfs een en dezelfde soort anders bemonsterd wordt in verschillende vegetatiestructuren. Echter, niet alleen voor loopkevers, maar ook voor diverse andere oppervlakte bewonende faunagroepen, vinden we op congressen regelmatig een flink aantal presentaties van onderzoeken die gebaseerd zijn op deze bemonsteringsmethode, maar vaak ook niet zonder kritische geluiden bij de discussies. Wilt u hier meer van weten of een steentje aan de discussie bijdragen, dan is dat een mooie gelegenheid om het 14e Europese loopkevercongres (European Carabidologists Meeting) te bezoeken, dat van 14-18 september 2009 in Westerbork wordt gehouden. We zullen aldaar een thema aan deze problematiek wijden in een poging om de balans op te maken van voor- en nadelen van deze vangmethode. Voor meer inlichtingen, bezoek de website: www.biological-station.com/ecm/index.html.

Niet alleen is dit congres het 40-jarig jubileum van de Europese loopkevermeetings, maar ook jubileert de langstlopende continue vangpotreeks op de Kralose heide in het Dwingelderveld. Volgend jaar heeft deze vangserie, in 1959 gestart door Piet den Boer, 50 jaar ononderbroken gefunctioneerd, voor zover we weten, een wereldrecord! Eveneens een memorabele prestatie is de continue bemonstering van Jan Meijer op vier locaties in de Lauwersmeerpolder (gestart in 1969); weliswaar 'slechts' 40 jaar, maar toch...! Langlopende monitoring zal dan ook een belangrijk thema op het congres in Westerbork zijn.

Angst voor de toekomst?

Wij zijn niet zo bang dat het oordeel dat over de methode geveld zal worden zeer ongunstig uitpakt en dat de vangpotmethode volkomen onbruikbaar zal blijken te zijn. Het negatieve effect op populaties (ook van bijvangsten) zal zeker met simpel rekenwerk naar de prullenbak verwezen kunnen worden. De wetenschappelijke bruikbaarheid, zullen we met behulp van het speciale gecombineerde vangpottenbestand van EIS, de Loopkeverstichting (SFOC) en de stichting Willem Beijerinck Biologisch Station (WBBS), dat naar ons weten het meest

uitgebreide loopkeverbestand ter wereld is, naar verwachting ook afdoende kunnen aantonen. We zullen, denk ik, wel meer moeten doen om duidelijk te maken dat populatiebiologische studies en inventarisaties (voorlopig nog) nodig zullen blijven om soorten effectief te kunnen beschermen.

Oproep

In verband met bovengenoemd congres, zijn we dus zeer geïnteresseerd in reacties die van belang kunnen zijn voor het voorgenomen thema: 'bruikbaarheid en effecten van vangpotten als bemonsteringsmethode'. Stuur deze s.v.p. naar h.turin@hccnet.nl, waar u ook kenbaar kunt maken of u een presentatie wilt houden in Westerbork 2009. Aanmelden voor het congres, dat nadrukkelijk niet alleen voor professionele loopkeverliefhebbers toegankelijk is, graag via het registratieformulier op de website (zie boven).

Hans Turin & Rikjan Vermeulen

Oproep

Inheemse insecten op uitheemse plantensoorten

De gevolgen van 'exoten' voor de Nederlandse natuur baren veel natuurbeschermers en beleidsmakers terecht grote zorgen. Meestal wordt daarbij gedacht aan verstoring van Nederlandse ecosystemen door het binnendringen van uitheemse soorten. Maar het hoeft niet bij dit soort ecologische effecten te blijven.

Een nieuw onderzoeksproject onderzoekt of Nederlandse insecten ook mee-evolueren met deze veranderingen in hun ecosystemen.

In een samenwerkingsverband tussen de Rijksuniversiteit Groningen en Naturalis in Leiden zal onderzocht worden of inheemse insecten die overstappen naar exotische struiken en bomen zich aanpassen aan hun nieuwe waardplanten. Gezocht zal worden naar morfologische, genetische en evt. fenologische verschillen.

We denken hierbij vooral aan de specialisten onder de insecten (monofage of oligofage soorten). Het kan gaan om soorten die van de bladeren, de wortels of het hout eten, of zich ontwikkelen in de noten en vruchten.

We kunnen jullie hulp goed gebruiken bij het zoeken naar en selecteren van kansrijke soorten. **Aan jullie, als specialisten op het gebied van herbivore insecten, dan ook de vraag of jullie kansrijke voorbeelden hebben voor dit project.** Reageer bij voorkeur direct via de E-mail: k.meijer@rug.nl

Voor meer informatie over het project en voor een lijst van voorlopig geselecteerde houtige gewassen: <http://science.naturalis.nl/research/people/cv/schilthuizen/ues-project>.

Bij voorbaat dank voor jullie medewerking. Met vriendelijke groet,

Kim Meijer (RuG)

Menno Schilthuizen (Naturalis, RuG)

Leo Beukeboom (RuG)

Publicaties

Besprekingen door Vincent Kalkman (VK), Bram Koese (BK), Roy Kleukers (RK), Menno Reemer (MR) en John Smit (JS).

Publicaties EIS-Nederland

Anonymous 2008. Nvo Spaarnwoude en Nvo Zuiderpolder, monitoring fauna: vleermuizen, amfibieën en insecten 2007. – b&d Natuuradvies, Amsterdam. 36 p.

Bouwman, J.H., V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk, R. Ketelaar, R. Manger & T. Termaat. 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. – *Brachytron* 11: 103-198.

Welke libel gaat er eigenlijk niet voorruit? Dat is de vraag die opkomt na honderd bladzijden vol kaartjes, grafieken en schitterende foto's in de nieuwste special van de *Brachytron*. Wie behoefte heeft aan positief natuurnieuws doet er goed aan een exemplaar aan te schaffen. Het boekje illustreert in alle opzichten de grote veranderingen die zijn opgetreden sinds de verschijning van het standaardwerk 'De Nederlandse Libellen' in 2002. Allereerst de toename van de libellen zelf, tot uitdrukking gebracht in stippenkaarten met waarnemingen uit de periode 1990-1997 en 1998-2007. Ten tweede de toename van het aantal waarnemingen en ten derde de opkomst van de (digitale) fotografie. Bij alle soorten staan vliegtijd-diagrammen vermeld op basis van gegevens van de afgelopen 10 jaar. Dat de data uit de voorafgaande 10 jaar hier niet ook bij zijn betrokken (zoals bij de verspreidingskaartjes) is een gemiste kans, want

ook de vliegtijden van een aantal soorten lijken te veranderen volgens de auteurs. Nieuw ten opzichte van 'De Nederlandse libellen' zijn ook de trendgrafieken op basis van het landelijk meetnet libellen waarmee in 1998 is gestart. Ze zijn een nuttige nuancering van de verspreidingskaarten die soms enigszins misleidend zijn vanwege de toegenomen waarnemingsinspanning. [BK].

Bouwman, J.H. & V.J. Kalkman 2007a. OBN-faunamonitoring 2007; libellen en dagvlinders in terreinen van Natuurmonumenten. – De Vlinderstichting & EIS-Nederland, Wageningen, Leiden. 38 p.

Bouwman, J.H. & V.J. Kalkman 2007b. De sprinkhanen van Meijendel. – VOFF, Nijmegen. 20 p.

Bouwman, J.H., V.J. Kalkman & E.P. de Boer 2007. Verspreidingsonderzoek libellen 2007. – De Vlinderstichting & EIS-Nederland, Wageningen, Leiden. 35 p.

Bouwman, J.H., V.J. Kalkman, A. van Kleunen & R.P.J.H. Struijk 2007. Beleidsmonitoring OBN-fauna in het Hollands duin (Noordwijk, Coepelduinen en Berkheide). – VOFF, Nijmegen. 75 p.

Van Helsdingen, P. 2008. EIS-Nederland eenderde eeuw oud. – *Entomologische Berichten*, Amsterdam 68: 223-226.